

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Розглянуто основні причини запозичення іншомовної лексики в українській мові. Визначено особливості її засвоєння, відмінності у правописі іншомовних і власне українських слів.

Аннотация. Рассмотрены основные причины заимствования иноязычной лексики в украинском языке. Определены особенности ее усвоения, различия в правописании иностранных и собственно украинских слов.

Annotation. The article deals with the main causes of borrowing foreign language vocabulary in the Ukrainian language. The peculiarities of its absorption, differences in spelling of foreign and proper Ukrainian words have been determined.

Ключові слова: лексика, запозичення, варваризми, екзотизми, інтернаціоналізми, пуризм.

Лексика – це сукупність слів, уживаних у будь-якій мові. Паралельно з терміном "лексика" вживається також рівнозначний термін "словниковий склад" [1]. Лексика української мови в процесі свого історичного розвитку постійно змінюється, збагачується і вдосконалюється, причому лексичні зміни в інших структурних ярусах мови (у фонетиці, морфології) не такі інтенсивні й помітні.

Змін словникового складу значно більше, ніж змін в інших ярусах мови, це пов'язано з виробничою діяльністю людини, з економічним, політичним і соціальним життям суспільства. Будь-яка нова зміна в житті суспільства – чи то поява нових продуктів харчування або споживання, чи новинок техніки, чи нових уявлень, понять та інших реалій – потребує свого позначення засобами мови, передусім лексичними засобами.

Поповнення лексики новими назвами, термінами відбувається постійно і безперервно, бо в лексичці відображаються всі процеси історичного розвитку суспільства.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена потребою виявити взаємозв'язок внутрішніх та зовнішніх (історичних, культурних, політичних, етнічних) чинників у засвоєнні іншомовної лексики українською мовою.

Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені, як: Ю. Жлуктенко, Л. Крисіна, Л. Архипенко, В. Аристова, І. Огієнко, С. Семчинський та ін. У їх працях розроблено основний термінологічний апарат теорії мовних контактів, запропоновано шляхи вивчення цієї проблеми, сформульовано основні напрями дослідження міжмовної взаємодії.

Мета роботи – розглянути особливості адаптації запозичень у складі української лексики.

Широкий інтерес до проблеми дослідження мовних контактів безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію.

З найдавніших часів носії різних мов спілкуються між собою: торгують, обмінюються культурними досягненнями, ведуть переговори. Внаслідок цього контактують різні мови, що призводить до запозичень. Завдяки цьому мова збагачується так само, як і завдяки розвитку багатозначності слів і постійному творенню нових лексем. Запозичення – перехід слів із однієї мови в іншу внаслідок взаємодії цих мов [2].

Співвідношення запозичених та корінних слів у різних мовах неоднакове. В українській мові запозичення становлять приблизно 10 % її словникового складу [2].

Слова, запозичені з інших мов, не завжди пристосовані до фонетичних законів української мови. Вони навіть пишуться за іншими правилами, ніж українські. Тому для правопису важливо вміти розрізняти запозичені й незапозичені слова:

а) майже всі слова, які починаються на а, е, і більшість на і – іншомовного походження: *абітурієнт, абстракція, автомобіль, адміністрація, аеродром, аукціон; евакуація, економіка, експеримент, електрика, ефективний; ідеологія, інтеграція, інфраструктура, історія;*

б) іншомовного походження є слова, що мають звук ф: *фабрика, факультет, фарфор, феєрверк, фешенебельний, форма, фунікулер, футбол, графік, сифон, торф;*

в) в іншомовних словах бувають збіги голосних: *біографія, ваучер, віртуозний, гіацинт, океан, поезія, радіо, сеанс; в українських – вони можливі лише на межі значущих частин слова, найчастіше префікса й кореня: виорати, заозерний, наодинці, наосліп, зауважити, самоочисний, карокий;*

г) іншомовним словам властиві важкі для вимови збіги приголосних: *бургомістр, демонстрант, комплект, матч, пункт, сандвіч, тембр, тьюбінг, умбра, циліндр;*

г) в іншомовних словах рідко виділяються префікси й суфікси, а корінь може мати три та більше складів (на відміну від українських слів, у яких корені одно-, рідше двоскладові): *вітамін, гіпотеза, дисципліна, температура, характер;*

д) частина іншомовних слів із кінцевим голосним не відмінюється: *амплуа, комюніке, шосе, журі, таксі, ескімо, рагу, кенгуру, інтерв'ю* [3].

За ступенем пристосування іншомовних слів до мови, що запозичує, виокремлюють:

а) засвоєння – слова, що фонетично і граматично адаптувалися до мови-реціпієнта, набули вигляду,

б) власне запозичення – слова, у яких процес пристосування ще не завершився, які ще зберігають забарвлення іншомовності: невідмінювані слова *кіно, метро, журі, какаду*;

в) варваризми – слова з особливо виразним забарвленням іноземності, у яких адаптація щойно почалася чи взагалі ще не починалася. Варваризми здебільшого відтворюються графікою мови-джерела: *fata morgana, nota bene, pro et contra*, хоч можлива й передача українськими літерами: *хелі енд, віва, фройндшафт*;

г) екзотизми – слова для позначення екзотичних, незвичайних реалій, для яких у мові немає назв: *кімоно, чалма, аул, меджліс, хурал* [4].

Входячи в українську мову, лексика іншомовного походження засвоюється графічно, фонетично, граматично. Графічне засвоєння – написання іншомовних слів засобами української графіки: гр. *problema* – укр. *проблема*, лат. *autor* – *автор*, нім. *hantel* – *гантель*.

Українська мова не лише запозичує з інших мов, а й сама є джерелом поповнення їхнього лексичного складу. До російської мови в різні періоди її історії увійшли такі українізми: *булава, бунчук, рада, сопилка, веснянка, косовица, стерня, дялянка, доярка, п'ятисотенниця, гречка, держава, хата, хутор*. У білоруській мові помітний український вплив на термінологічну лексику, зокрема мовознавчу (*дзеяслоў, займеннік, узгадненне, чаргаванне* й подібні), що становить кальки відповідних українських термінів. Чимало запозичень з української мови в польській: *balamut, wasilek, czupryna, ataman, czeremcha, rozluka, czereda, saduba* тощо.

Велика кількість слів іншомовного походження є інтернаціоналізмами. Інтернаціоналізми – слова, які вживаються в неблизькоспоріднених мовах і разом з тим зберігають близькість звучання й тотожність значення; як правило, не мають відповідників у мові, що їх запозичила; поширені переважно у сфері лексики на позначення понять з галузей науки, культури, політики, мистецтва, суспільного життя: *буржуазія, клас, гуманізм, організація, еволюція, конференція, університет, школа, електрон, молекула, синтез, автомобіль, трактор, героїзм, лірика, синхрофазотрон і подібні* [4].

Надмірне вживання іншомовних слів робить мову малозрозумілою, перетворює її на жаргон, руйнує її систему, розхитує усталені закони. Тому мова поступово очищує себе від непотрібних запозичень (в українській мові тепер майже не вживаються слова *аероплан, голкіпер, хаебек* тощо). Свідоме прагнення не допускати запозичень у мову й позбуватися їх називається пуризмом (від лат. *purus* "чистий").

Якщо є дві назви – українська й іншомовна, то перевагу слід надавати українській. Вона завжди зрозуміліша, милозвучніша, легше запам'ятовується. Наприклад, краще сказати *вихідний*, ніж *уїкенд*; *образ*, ніж *імідж*; *нестача*, ніж *дефіцит* [5].

Ставлення до іншомовних слів завжди обумовлене конкретними історичними обставинами. Небажаним є надмірне використання запозичень, а також намагання очистити мову від іншомовних слів. Суспільна практика людей, історичний розвиток мови відбирають із запозичених слів необхідні, відкидаючи зайві, тобто ті, які позначають поняття, що вже мають у мові цілком прийнятне вираження.

Отже, лексика іншомовного походження, коли нею користуватися без зловживань і перекручень, є одним із засобів збагачення словникового складу мови.

Наук. керівн. Архипенко Л. М.

Література: 1. Ганич І. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. / І. Г. Ганич. – К. : Вища школа ; Головне видавництво, 1985. – 360 с. 2. Архипенко Л. М. Про деякі причини іншомовних запозичень в українській мові кінця ХХ ст. / Л. М. Архипенко // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – Серия "Филология". – Симферополь, 2002. – Т. 15(54). – № 1. – С. 146–149. 3. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 638 с. 4. Архипенко Л. М. Активізація процесу запозичення у сучасній українській мові кінця ХХ ст. / Л. М. Архипенко // Культура народів Причорномор'я: Научний журнал. – Симферополь, 2003. – № 37. – С. 136–137. 5. Селіванова О. О. Сучасна українська мова / О. О. Селіванова. – К. : Довкілля, 2006. – 716 с.